C. H. P.
ANKARA HALKEVİ YAYINLARINDAN
BÜYÜK BOY No. 24

NAMIK KEMAL

21 Birincikânun 1840 — 2 Birincikânun 1888

İHSAN SUNGU
Maarif Vekilliği Müsteşarı ve Ankara Halkevi Kütüphane Şubesi Komite Reisi

Büyük vatanperverin doğumunun 100 üncü yıldönümü münasebetiyle halkevinde yapılan törende verilen konferans

MAARİF MATBAASI, İSTANBUL, 1941

NAMIK KEMAL

1840 - 1888

NAMIK KEMAL

Namık Kemal, bundan tam yüz sene evvel, 21 Birinci kânun 1840 da Tekirdağı'nda doğmuştur. Babası bir aralık Müneccim başı olan Mustafa Asım beydir. Kemal, henüz çocuk iken anasını kaybetti. Büyük babası Abdüllatif Paşanın haremi Mahdume Hanımın elinde terbiye görmeğe başladı. Çok zeki bir Türk kadını olan Mahdume Hanımın Namık Kemal üzerinde büyük tesiri oldu. Namık Kemal, büyük babasının İstanbul'da bulunduğu sırada Beyazıt Rüşdiyesine, sonra Valide Rüşdiyesine devam etti. Rüşdiyede fevkalâde zekâsiyle dikkati celbetti. Büyük babası Abdüllatif Paşa ile birlikte evvela Kars'a, bir müddet sonra da Sofya'ya gitti. Namık Kemal oralarda bir taraftan hususî öğretmenlerden aldığı derslerle bilgisini, görgüsünü arttırıyor, diğer taraftan ata binerek, ava giderek canlı bir spor hayatı geçiriyordu.

Namık Kemal'in Kars'a muvasalatından bir kaç ay sonra Kırım muharebesi başladı. İlk gençlik çağının henüz buhranlı devresinde bulunan Kemal, Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'sı arasında asırlarca süren mücadelenin yeniden alevlendiğine, Anadolu hudutlarının istiklâl aşkiyle yeniden şahlandığına yakından şahit oldu. Bir taraftan Oltaniçe, Çitana, Silistre muharebelerinin, diğer taraftan Sinop'un topa tutulmasının akislerini şark hudutlarımızda duydu. Harp esnasında Kars'tan İstanbul'a gelirken memleketi baştan başa kateden Namık Kemal, milletin kahraman ruhunu derinden duymak için mükemmel bir fırsat elde etmiş oldu. İstanbul'a gelişinde Balıklova, Elmalı, Gözlöve'den gelen zafer müjdelerinin memleket ufuklarına dağıttığı sevinçten kendisi de hisse aldı. Büyük babasile Sofya'ya geldiği zaman harp hâlâ devam ediyordu. Gençliğinin bir kısmını içinde geçirdiği Kars'ın kahramanca bir müdafaadan sonra düşman eline geçtiğini, Sivastopol'un müttefik ordular tarafından alındığını, nihayet Paris muahedesiyle sulhun imzalandığını Sofya'dan haber aldı. Gençliğinin en heyecanlı bir devresinde, millî

duyguların en uyanık olduğu buhranlı bir devirde milletle doğrudan doğruya temas fırsatını bulmak, büyük vatanperverin millî ve vatanî terbiyesinde müessir bir âmil oldu. Osmanlı tarihini çok iyi bilen babası Asım Beyin, memlekete ciddî hizmetleri görülmüş olan babası ile cedlerinin Osmanlı padişahlarının zulmü altında canlarından ve mallarında mahrum edilmelerini tafsilatiyle oğluna anlatması, istibdada ve zulme karşı Kemal'in genç ve duygulu ruhunda derin akisler uyandırdı.

Namık Kemal, pek genç iken şiire başladı. On altı yaşında İstanbul'a dönünce şiirlerinin yekûnu epiyce tutmuştu. Şair, eski yolda yazılmış şiirleriyle İstanbul'da divan şairleri arasında şöhret kazandı. Bir müddet sonra Şinasi ile tanıştı. O vakte kadar şark kültürü ve şark zihniyetiyle yetişmiş olan şairin Şinasi ile teması ona yeni bir ufuk açtı.

Namık Kemal, bir taraftan Hariciye Tercüme kalemine devam ediyor, orada Sadullah, Macit, Rifat Beyler gibi memleketin münevver gençleriyle tanışıyor, diğer taraftan Şinasinin feyizli muhitinde fikirleri ve ifadesi büyük bir inkilâp geçiriyordu. Şinasi Agâh Efendi ile birlikte tesis ettiği Tercümanı Ahval'den çekildikten bir müddet sonra Tasviri Efkâr'ı çıkardı. O vakte kadar acemice yazılmış bir havadis mecmuasından başka bir şey olmıyan Türk gazeteciliği Şinasi'nin inkilâpçı elinde fikir gazeteciliği yolunu tuttu. Namık Kemal, üstadının yanında edebiyat ve siyaset sahalarında gittikçe olgunlaşıyordu. Nihayet Şinasi Paris'e gitmeğe mecbur kaldığı zaman Tasviri Efkâr'ı münhasıran Kemal'e bıraktı. Gazetenin mes'uliyetini yirmi beş yaşında üzerine alan Kemal de Şinasi gibi Tasviri Efkâr'da millî davalarımızı müdafaa etmeğe başladı. Kemal Şinasi ile temas ettikten sonra artık divan şairliğini bir tarafa bırakmış, edebiyatı, milleti her sahada tenvir için canlı bir vasıta olarak kullanmağı ülkü edinmişti. Namık Kemal'in kalemi artık aşk ve tasavvuf vadilerinde değil, Türk milletinin emrinde ve hizmetinde çalışıyordu. Namık Kemal'in Tasviri Efkâr'da çıkan her makalesi okuyucularının görüş ve anlayış seviyesini genişletmekle beraber her vesileden istifade ederek onlara vatan ve milliyet aşkını telkin ediyor, yepyeni bir ifade tarzı ile de her kesi hayran bırakıyordu. Memlekette koleranın zuhuru, Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiyenin halk için dershane açması,

malî buhran, Tuna vilâyetinde menafi sandıkları tesisi, Mühendisyanın matbaalar için yeni harf kalıpları dökmesi, Mısır'da Meclisi Şûrayı Nüvvab açılması gibi dahilî meselelerin her biri hakkında yazdığı makalelerde nazarının nüfuzunu ispat eden Kemal, İstanbul'u yangınlardan kurtarmak, kadın hastanesi açmak, kızların tahsilini ilerletmek, dilencilerin halini ıslah etmek gibi davaları da ele aldı. Diğer taraftan İstanbul Tıp Fakültesinde o vakte kadar Fransızca yapılan tedrisatı türkçeye çevirmek için Beyoğlunda çıkan gazetelerle giriştiği mücadelede hem fikrî meselelerdeki görüş kudretinin genişlediğini hem de milliyet duygusunun yüksekliğini gösterdi. Hele dilimizin ıslahı hakkında yazdığı yazılar, bu meselenin en doğru hal şeklinin ilk parlak müjdecisi, hem de dilimizin müstakbel inkişafının en esaslı rehberi oldu. Ayni gazetede Prusya - Avusturya muharebesi, memleketeyn ve Girit meseleleri hakkında yazdığı makaleler henüz yirmi beş yirmi altı yaşında olan büyük edibin haricî meseleleri tahlil etmek ve kavramakta gösterdiği yüksek iktidarın örnekleridir.

Namık Kemal'in Tasviri Efkâr'da kullandığı ifadeye bir kaç misal arzedeyim:

Memleketeynin bir ecnebi prens idaresine verilmesinden bahsederken :

«Böyle bir prens, azayı hanedanını bir başka mülkte metbuu müstakil görüp dururken bilihtiyar kendisi bir idarei tabianın riyasetine kanaat etmek nasıl me'mul olunur. Kaldı ki istenilen ecnebi prensin mahkemei düveliyeden tebriknamei cülûs makamında bir ahdi istiklâle nail olmayınca memleket için ne faidesi görülmek ihtimali vardır? Garez, hüsnü idare ise muteberanı memlekette buna muktedir bir adam yok mudur ki avrupa hanedanlarına müracaat olunuyor. Vay o kavme ki nimeti adaleti vatandaşlarından ziyade ecanipten bekleye!».

Tasviri Efkâr'ın memleketeyn hakkında yazdığı makaleye itiraz eden Etoile d'Orient gazetesine Namık Kemal verdiği cevapta diyor ki «Düveli muazzamanın defeatle tekerrür etmiş olan ârayı umumiyesine kulak asmayanlara toptan başka ismai kelâm edecek bir şey bulunamayacağına dair Tasviri Efkâr'ın beyan ettiği fıkrayı sureti mahsusada mev-

zuubahs ederek cevabında «Tasviri Efkâr'ın topu yalnız mürekkeple doludur. Olsa olsa Memleketeyn ahalisi kadar da müttehem olmıyan bir kâğıdı karalayabilir» yollu bir takım sözler söylemiştir. Hasmımız top lafzıyla Tasviri Efkâr'ın kalemine ima eder. Filhakika derununda mürekkepten başka bir şey yoktur. Fakat mademki sadası hakkaniyetle çıkar; me'mul ederiz ki açılan muaraza meydanında silahı galibiyet olur. Ve yalnız kâğıdı değil, sureti haktan görünerek iltizam ettiği taraftarlık cihetiyle Eflak'lılardan ziyade müttehem olan Etoile d'Orient'i dahi karalıyabilir...» Namık Kemal ayni gazeteye başka bir gün verdlği cevapta «Etoile d'Orient, galiba Osmanlıları dairei insaniyetin bütün bütün haricinde tutan efkârı malûmei hasmaneye mail, ve yahut hak sözü yalnız Avrupalılar söyler itikadına kail olmak gerektir ki kendine cevap verebilmek meziyetini bir Türk gazetesine yakıştıramıyor...» diyor.

Namık Kemal, Tasviri Efkâr'daki makalelerine çok defa sıkıştırdığı cümlelerle milletin zihnini açmayı bilhassa iltizam eder. Meselâ: Memleketeyn'den bahsederken: «İdarei memleketin mamûriyet - bahşı cihan olan efkârı serbestî'ye tevfikı için iki memlekette birer Meb'usanı Millet Meclisi açılmak ve ihtiyacatı idare bu meclislerde düşünülerek...» cümlesi ile serbestî fikrinin cihana mamûriyet verdiğine ve Meb'usan Meclislerinin memleketin ihtiyaçlarının düşünüldüğü teşekküller olduğuna dikkati celbeder. Edebiyata ait makalesinde edebiyatın faidelerini sayarken «Vakıâ efkâri umumiyenin hissedarı hükûmet olduğu yerlerde kuvvei nazar sahibi olan bir beliğ, milletinin kuvvei asker ihtiyacından vâreste bir hâkimi nafizülkelâmı hükmünde bulunur» cümlesi ile efkârı umumiyenin hükûmet işlerinde müessir bulunduğu memleketlerin mevcut olduğuna işaret eder. Ayni makalede «Lisanı edebiyatı anlamağa avam muktedir değildir ki usulü idaremiz hitabete müsait olsa dahi tesirinden istifade mümkün olsun» cümlesi ile memleketin istibdat altında bulunduğuna ve idare tarzımızın herkesin fikrini yüksek sesle ifade etmesine müsait bulunmadığına telmih eder.

Namık Kemal, Tasviri Efkâra yazdığı sırada memlekette istibdat idaresine nihayet vermek için bir kaç arkadaşiyle birlikte vücuda getirdiği ve adına «İttifakı Hamiyet» dediği gizli teşekkül ile vatanî hizmetlerini genişletmek istedi. Tas-

viri Efkâr'daki ateşli yazılardan kuşkulanan Sadrazam Âli Paşa, Namık Kemal'in şark meselesi hakkında yazdığı makaleyi vesile ederek büyük vatanperveri muharrirlekten menetti ve kendisini Erzurum Vali Muavinliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırmak istedi. Ayni zamanda yazılarından ve dilinden çekindiği Ziya Paşayı da Kıbrıs Mutasarrıflığına tayin etti. Diğer taraftan gizli teşekkülü haber alan hükûmet, bir kaç kişiyi tevkif etti. O sırada memlekette meşrutiyeti tesis etmek gayesiyle kurulan yeni Osmanlılar cemiyeti adına neşriyatta bulunmak üzere Mısır'lı Mustafa Fazıl Paşa Namık Kemal ile Ziya Paşayı Avrupaya davet etti. Her ikisi de davete icabet ederek 1867 Mayıs'ında İstanbul'dan kaçtılar. Evvelce İstanbul'da Muhbir gazetesini çıkarmakta iken hükümetçe Kastamonu'ya nefyedilmiş olan Ali Suavi'yi de bulunduğu yerden kaçırtarak İstanbul'a, oradan da Mesina'ya getirttiler. Mesina'da bulunan üç arkadaş oradan Paris'e, bir müddet sonra da Londra'ya gitti. Ali Suavi orada Muhbir gazetesini çıkadı. Fakat Suavi'nin yazılarını cemiyetin takip ettiği gayelere uygun bulmıyan Namık Kemal ile Ziya Paşa, Londra'da Hürriyet adıyla haftalık bir gazete çıkarmağa başladılar. Hürriyet'in ilk sayısı 29 Haziran 1868 de çıktı. Hemen yalnız bu iki edibin kaleminden çıkan Hürriyet, Türk milletinin siyasî haklarını müdafaa eden ilk Türk gazetesidir. Tasviri Efkâr'da Şinasi'nin temiz, kuvvetli, fakat ihtiyatlı lisanını taklit etmek mecburiyetinde bulunan büyük vatanperver, şimdi en gür sesiyle vatandaşlarına hürriyetlerini, siyasî haklarını telkin edecek serbest vasıtayı bulmuştu.

Görüp ahkâmı asrı münharif sıdk-u selâmetten
Çekildik izzet ü ikbal ile bab-ı hükûmetten

diyerek vatanından ayrılan Namık Kemal, bu beyitle başlıyan ateşli kasidesinde, girişeceği şanlı hürriyet mücadelesinin adeta karakterini tespit etti. O tarihten beri her Türk'e hürriyet aşkını aşılıyan bu kasidede büyük vatanperver, bir taraftan zalimlere karşı:

Civan-merdanı milletle hazer kavgadan ey bidâd
Erir şemşiri zulmun âteş-i hun-u hamiyyetten
Ne mümkün zulm ile bidâd ile imhayı hürriyet
Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemiyyetten

diye hitap ederken onlara âlet olanlara da:

Muini zalimin dünyada erbab-ı denaettir
Köpektir zevk alan sayyadı bi insafa hizmetten

beytiyle hadlerini bildirir.

Ne efsunkâr imişsin ah ey didarı hürriyet
Esiri aşkın olduk gerçi kurtulduk esaretten

beytiyle hürriyete karşı aşkını ilân eden şair,

Biz ol ulvî nihadanız ki meydan-ı hamiyyette
Bize hâk-i mezar ehven gelir hâki mezelletten
Ne gam pür âteşi hevl olsa da gavgayı hürriyet
Kaçar mı mert olan bir can için meydanı gayretten
Kemendi cangüdazi ejderi kahrolsa cellâdın
Müreccahtır yine bin kerre zinciri esaretten
Felek her türlü esbabı cefasın toplasın gelsin
Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azimetten

beyitleriyle hürriyet mücadelesinin heyecanlarını anlatır. İstibdat altında düştüğü sefaleti görerek memleketin istikbalinden ümitlerini kesenlere de:

Hakîr olduysa millet şanına noksan gelir sanma
Yere düşmekle cevher sakıt olmaz kadr-ü kıymetten
Eder tedviri âlem bir mekinin kuvvei azmi
Cihan titrer sebatı payi erbabı metanetten
Kaza her feyzini her lûtfunu bir vakt için saklar
Fütur etme sakın milletteki zafü betaetten
Değildir şîr derzencire töhmet aczi ikdamı
Felekte baht utansın binasip erbabı himmetten

beyitleriyle sarsılmaz bir azim telkin eder.

Hürriyette Namık Kemal'in her makalesi millete hak ve vazife sahalarında yeni ufuklar açıyor, uzun asırlar istibdat altında benliği uyuşmuş, ümidi kesilmiş olan Türk milletine en müessir enerji kaynağı oluyordu. Tasviri Efkâr'daki yazılarında eski edebiyat müntesiplerine de iktidarını teslim ettirmek kaygısiyle lâfzî san'atlere geniş yer ayıran büyük muharrir, Hürriyette çıkan yazılarında fikirlerine ve duygularına en sade bir lisanla tercüman oluyor, temiz Türkçe'nin bugün bile hayran olduğumuz en güzel örneklerini bundan yetmiş iki sene evvel yeriyordu.

Büyük vatanperver Hürriyette yazdığı makalelerin birinde cümhuriyet idaresine de temas ediyor. Namık Kemal «Hürriyet» e yazdığı bir makalede «Halk hâkimiyeti esasını» müdafaa etmesine karşı «Halkın hâkimiyeti tasdik olunduğu takdirde cümhuriyet ilânına da hakkı olmaz mı?» diye itiraz eden bir zata: «Halkın hâkimiyete hakkı tasdik olunduğu takdirde cümhur yapmıya da istihkakı itiraf olunmak lâzımgelmez mi demek ne demek. O hakkı dünyada kim inkâr edebilir. İslâm iptidai zuhurunda bir nevi cümhur değil miydi» diye cevap veriyor. O sırada cümhuriyet ilânına imkân olmadığından bahseden büyük idealist, «İcrasında imkân olmamakla hak batıl olmuş demek değildir» diyerek cümhuriyet fikrinin hak olduğunda israr ediyor.

Size büyük vatannerverin hürriyetteki yazılarından birkaç örnek okuyayım:

«Türkler o millet değil midir ki medreselerinde Farabî'ler, İbnisina'lar, Gazalî'ler, Zemhaşerî'ler tevsii marifet eylemiştir. Böyle payitahtı cihan itibarını bulmuş bir memleket, şimdi bir iki haydut cemiyetinin savletinden lerzan oluyor. Ve öyle muallimi âlem makamını kazanmış bir ümmet, mahsulâtı maarifin en sadelerine bakarak mucizeler görmüş gibi hayran oluyor. Bundan anlaşılır ki idaremizi desti istibdada alan zatler, cemiyetimizin şan ve ikbaline çalışmakta nekadar dûn himmet imişler. Bununla beraber hukukumuzu payimal ederler, malımızı yağma eylerler, meşhedi eslâf olan topraklarımızı hıfzı ikbal için rastgelenlere bağışlarlar, esaret zincirini bir vakit gerdenemizden ayırmamak isterler. Biz bunları daima çeker gider miyiz? Elbette çekmeyiz...»

. . . .

İktisadi işlerimizin bozokluğundan bağseden bir makaleden:

«Biz ziraatte olduğu gibi sanatta dahi vaktile kendi yağımızla kavrulduk. Hem her ihticacımızı ifa edecek tezgâhlarımız vardı. Yirmi otuz senede onların hemen cümlesi mahvoldu. Bunun sebebi de hiç şüphe yok ki mahut muahedat ile Avrupalılara verilen hurriyeti ticarettir.

Fenni servet müelliflerinin kâffesi «bırak geçsin, bırak yapsın» meselini ki mânayı lâzimîsi ticaret ve sanatın hurriyeti mutlakası demektir, şiar ittihaz eylediler. Vakıâ her

ne işte olursa olsun menfaat hürriyettedir. Çünkü muktazayi tabiat hürriyettir. Lâkin bazı ârızalarla bu hürriyeti ticaret Osmanlılar için ayni mazarrat oldu. Müddeamızı biraz teşrih edelim. Devlet hürriyeti ticareti öyle bir zamanda ilân ettiki ki mülkümüzde sanat ve marifet tamamiyle inkıraz halinde idi. O yolda haizi kemal olan Avrupa halkı vatanımıza yığıldı. Mamulâtının nefaseti ve pahaca ehveniyeti cihetiyle mülkümüzde yapılan şeyleri itibardan düşürdü. Tezgâhlar kapandı. Erbabı sanat harap oldu...»

«Hangi memleket vardır ki vatanımız gibi birkaç kıt'a ve birkaç denizin mültekasını zaptetmiş olsun? Âlemi medeniyette hangi devlet görülür ki elinde bizim kadar sahil bulunsun. Hal böyle iken şimdi ticarette Yunandan, İrandan bile aşağıyız. Böyle mi olmalıydık? İstanbul'da bir muntazam hükûmet olsaydı ve ahalisinin terakkîi saadetine sây etseydi meselâ bizim bir iskelemizden bir iskelemize halkı ecnebî vapurları mı taşırdı. Basra'lar Bağdat'lar elimizde iken Hint ve Çin ticareti düveli garbiyeye mi kalırdı?...»

. . . .

Namık Kemal'in memlekette açılmasını istediği meb'usan meclisine gelecek "medrese mahsulleri„ ile köy ağalarının devlet işlerini devlet adamları kadar düşünemiyeceklerini ileri süren mutarızına cevap verirken:

"Garip mütaleadır ki muterizim otuz milyon nüfus içinde feyyaz-ı kudret dirayeti üç dört kişiye hasretmiştir sanıyor. Osmanlılar o nesli kerimdir ki muterizimin dediği gibi "medrese mahsullerinden„ İbnikemal'ler, Sadeddin'ler ve istihfaf ettiği köy ağalarından Köprülü'ler, Mehmet Ali'ler yetiştirmiştir. Hele bir kere meydanı imtihan olan meclisi hürriyet açılsın; görülür ki kimsenin hayal ve hatırına gelmiyen efendilerden, ağalardan nice muhayyerilûkul olacak huteba ve ezkiya zuhûr eder. Hâsılı bu zatin lisanında anlaşılan kendi ister ki kanun yapmak üç dört zatin elinde kalsın. İcra etmek yine onlara, hariciye yine onlara, maliye yine onlara, mehakim yine onlara, kendi işlerine nezaret yine onlara. Bari evlerimizin vekilharçlığını da onlara havale edelim. Biz sabi olalım, onlar da vasi. Böylece altı yüz yıllık koca bir devlet harap olsun gitsin....„

. . . .

«İstanbulumuzun hali» başlığı altında yazdığı makaleden: "Anadolu'dan kendi halinde bir çiftlik ağası birinci defa olarak İstanbul'a gelir. Kiminle görüşürse; hangi kahveye, hangi eve giderse parasızlık şikâyetinden başka hiçbir söz işitmez. Gördüğü adamların kimi aylıkların tedahülünü söyler. Kimı sehimlerini alamadığından bahseder. Biçare adam bir bu hale bakar, bir de düşünür ki memleketimizde köylüler yorganlarını, döşeğini, bakırını, çömleğini satıyor, devlete vergiler veriyor. Mültezimler geliyor, mahsulün öşür namile azdan az beşte birini fukaranın elinden alıyor. Halkı tuz diyorlar soyuyorlar, tütün diyorlar soyuyorlar. Gümrük, zecriye, hayvan resmi, pazar resmi, ruhsatiye resmi, kereste angarya resmi, tapu resmi, meyva resmi, yol yevmiyesi gibi akla, fikre gelmez bin türlü isimlerle bu kadar paralar tahsil olunuyor. Yine taşrada asker sade suya çorba ile geçiniyor, kışı yazlık elbise ile çıkarıyor. On sekiz ay maaş alamamış. Kendi kendine «biz yakında öyle büyük büyük kavgalar etmedik; hazine düşman şerrine uğramadı; acayip, bu paralar nereye gidiyor?» diyerek düşünmeğe başlar. Bu mütaleada iken elindeki işini tesviye için maliyeye gider. Görür ki veznenin önünde kiminin esvabı parça parça, kiminin yüzü gözü yırtılmış, kimi hasta, kimi ihtiyar, kimi masum, kimi yetim bir kaç bin erkek, kadın, çoluk çocuk toplanmış; mahaşerallah. Biribirile cenk edercesine keşakeşle yirmi otuz kuruş para almağa çalışıyorlar. Vaveylâları ayyuka çıkıyor, ağlaşmalarına can dayanmıyor. Bayılanın, ezilenin sayısı bellisiz. Bir kaç saat uğraştıktan sonra yüzde biri hakkını alamıyor. Sağlamı yeis ile, sakatı arka ile yerine avdet ediyor. Adamcağız bütün bütün hayrete düşer, yüreği oynar. «Hem işimden kalıp, hem de böyle yürekler acısı belâları seyretmekte ne mana var.» Yollu söylenerek işinin ait olduğu kaleme gider. Bir zaman mümeyyiz efendinin istiskalinden, bir vakit te defterci beyin istihzasından sonra kâğıdını bırakır. «Beş on gün geçsin de bir kere gel» derler; oradan çıkar. Ertesi gün işi gücü yok, hazır da İstanbula gelmiş. Bir kere aşağı yukarı gezmeğe başlar. Bir de ne görür. Boğaziçinde bir takım yalılar, İstanbul'da bir çok konaklar; herbiri Şeddadın cennetine yakın. Herbirinde beş çifte, üç çifte, iki çifte kayıklar. Açık araba, kapalı araba, küçük araba, büyük arabanın had ve hesabı yok. Mahdum beyin daireşi başka,

damat beyin başka, mühürdar efendinin başka, vekilharç ağanın yine başka. Debdebeler, haşmetler aklın haricinde. Biçare ilk gördüğü konak yahut yalı için varsa padişahımızın sarayıdır der. Lâkin saraylar çoğaldığı gibi acaba bizim memlekette bir kaç padişah mı var diye düşünmeğe başlar. Hale vâkıf bir adama rasgelir sorar. O da «evet bir kaç padişah var. Fakat birine padişah derler; sahihen padişah odur. Berikiler hükmüne şerik oldular, lâkin unvanına olamadılar. Halen isimleri vükelâdır.» cevabını alır. Onun üzerine «padişahımız bu maliyenin haline niçin bakmaz?» Yollu bir sual daha meydana kor. Karşılığında «doğru sözle sarayı humayunun arasına kale duvarı gibi setler çekilmiştir» mealinde mukabele görür. Onun üzerine «ya vükelâ niçin ıslah etmezler?» diye sual eder. Beriki zat «o hale illet kendileridir. Sen hiç hastalığın hekimlik ettiğini işittin mi?» der...»

Namık Kemal, bir prensip meselesi üzerine 1869 eylûlünde Hürriyet'ten çekildi. Bir müddet Fransa'da kaldıktan sonra Fransız Alman muharebesi başlar başlamaz oradan ayrıldı. Bir müddet sonra Viyana'ya geldi. Orada kendi başına (İstikbal) diye bir gazete çıkarmağa karar vermişken Âli Paşanın ısrar ile daveti üzerine 1870 ikinci teşrininde İstanbul'a döndü. Bir müddet sonra Âli Paşa vefat ederek yerine Mahmut Nedim Paşa Sadrıazam oldu. Namık Kemal, istibdadı ve fena idaresile Âli Paşayı çok aratan Mahmut Nedim Paşanın icraatını tenkit etmeyi millî bir vazife addetti. Yeni bir gazete çıkarmak istedi, müsaade alamadı. Hükûmetçe kapatılmış iken yeniden çıkmasına müsaade edilen (İbret) gazetesini arkadaşlariyle birlikte çıkarmağa başladı (İbret) devri, büyük vatanperverler'in hep vatana hizmetle geçen hayatının en faal devresini teşkil eder. Bugünkü gazetelerimiz hacminde olan (İbret)in iki bazan da üç sahifesini dolduran ateşli ve olgun makaleleri, her gün millî bir davayı ele alarak milletin fikrî seviyesini yükseltiyor, millî duygularına inkişaf veriyordu. Namık Kemal ve arkadaşlarının (İbret)te kullandığı serbest lisandan kuşkulanan Mahmut Nedim Paşa, iki ay geçmeden gazeteyi tatil etti. Namık Kemal'i Gelibolu Mutasarrıflığı ile, arkadaşlarını da birer memuriyetle İstanbul'dan uzaklaştırdı. Namık Kemal Gelibolu'ya gitmeden Mahmut Nedim Paşa azlolunarak yerine Mithat Paşa geçti. Mithat Paşa da Namık Kemal'in Gelibolu'ya gitmesini iltizam etti. (İbret) ga-

zetesi iki buçuk ay tatilden sonra yeniden çıkmağa başladı. Namık Kemal, makalelerine devam etti. Yalnız yazılarının altına imza yerine Başmuharrir'e işaret olarak B. M harflerini kullandı. Büyük muharir (İbret)e yazı yazarken bir taraftan da arkadaşı Ebuzziya Tevfik Beyin çıkardığı (Hadika) gazetesinde makaleler neşrediyordu. Mithat Paşadan sonra Rüştü Paşa Sadarete getirildi. Namık Kemal, Gelibolu'da kuduz köpeklerin çoğalması üzerine erkek ve dişi köpekleri biribirlerinden uzaklatırmış olduğu için Gelibolu Mutasarrıflığından azlolundu. İstanbul'a geldi. (İbret)te Kemal imzası tekrar görünmeğe başladı. Gazetede çıkan yazılar, gittikçe şiddetini arttırıyordu. Namık Kemal'in basılacak kitaplarının Meclisi Maarifin tetkikından geçirilmesi hakkındaki karar üzerine üstüste birkaç makale yazması gazetenin yine kapatılmasına sebep oldu. Bir ay sonra gazete tekrar çıkmağa başlayınca Meclisi Maarif, Reji, Altıncı daire aleyhinde şiddetli makaleler biribirini takip etti.

Kitapları tabidan evvel sansör etmek istiyen meclisi maarifin kararından bahseden makalesinden:

"Evrakı Perişanın bir iki cildi de İbret'te yazdığım bazı bentlerden ibaret olacakdı. Şimdi o makalât İbret'te basılırken istizana muhtaç olmayıp kitap şeklinde basıldığı zaman mı teftişten geçmek ihtiyacında bulunacak? Kitap neşrini gazete neşrinden ziyade suubete düşürmek dünyanın neresinde görülmüştür? Poletikaca meselâ bir hikmeti tabiiye kitabı bir Levant Heralt bendinden daha müessir mi olabilir? Devletçe bir gazeteyi kapatmak münderecatında tasavvur olunan mazarratların define kâfi görülüyor da bir kitabı basıldıktan sonra menetmek neden kifayetsiz addolunuyor?

Kitap teftiş etmek gibi Avrupaca bir kaç asır evvel mücerret maarifin intişarını men için yapılmış bir kaidenin bu zamanda ve hiç bir sebep olmadığı halde memaliki Osmaniyece file ihracına kıyam olunmasına hakikaten ne derecede teessüf olunsa yeri vardır.

Bir çocuk sıbyan mekteplerimizde altı yedi sene izaai vaktediyor. Yine harekeli yazıyı hecelemeden okuyamıyor. Rüştiyelerde bu kadar gençler çürüyor. İçlerinde imlası manası yerinde iki satır yazı yazmıya muktedir adam çıkmıyor.

Maarif Nezareti Celilesine iştigâl lâzım ise bu hallere imalei nazar eylemesi iktıza eder. Yoksa neşri maarif için tesis

olunmuş bir dairiye göre kitap meneylemekle uğraşmak sebep ile eser beyninde bir tenakuz hâsıl etmiyen çalışmak kabilindedir.»

Ayni meseleye dair yazdığı makaleden :

«Maarife gösterilmeksizin kitap tabının menolunması üzerine İbret'in 103 numaralı nüshasında neşrolunan mufassal makaleden dolayı meclisi maarif tarafından İbret'in ilgası ve bendenizin tedip olunmaklığım resmen talep olunduğuna dair bir kaç taraftan rivayet ve ihtarat almaktayım.

Devletin istikbaldeki ikbalini ahassı âmal addedenlerden, istikbalimizi intişarı maarife ihtiyacı hakikî ile muhtaç görenlerden olduğum cihetle kitap neşrince zuhûr eden mevaniden-dolayı söz söylediğim için göreceğim her türlü cezayı nefsimce bir büyük medarı mefharet bilirim. İbret Gazetesi de bu uğurda lâğvolunmaktan asla çekinmez.

Şu kadar var ki o bent için ceza göreceğimi umamıyorum. Hele ibret'in belki zuhurundan beri bahsettiği mevaddın en haklısı olan böyle bir makaleden dolayı lağvolunmasını hiç ümit etmiyorum.

Bir gazetenin ilgasını istiyecek kadar şiddet gösteren meclisi maarife malûm olmak gerektir ki hükûmet yine matbuat hakkında da bir nizamname yapmıştır. O nizamname hükmünce muhakemesiz ne bir muharrir tedip olunabilir, ne bir gazeteyi kapatmak caiz olur.

Meclisi Maarif yazdığımız makalâtta kendi hakkında zemmü kadih görmüş ise matbuat nizamnamesi de meydanda duruyor. Mahkemelerin kapısı da açıktır. Meclisi Maarif bu bapta her neye teşebbüs ederse bizim hakkımızda neticesi bir mefhareti azimeyi mucip olur. Hükûmet yine «adaletinden memûl olunduğu üzere» bizim hakkımızı teslim buyurursa memlekette yazılan âsarı teftiş altından kurtarmış oluruz. Bize ceza ederse — kıyamet kopmaz a! — Vatan için bir de hapsolalım...

Meselede bu kadar feryadım ihya olunmak istenilen mülga nizamı vatanın saadet ve selâmet ve ikbâl ve istikbalince mühlik gördüğümdendir. Yoksa menfeatı zatiyem için olmadığına efkârı umumiye itimat eder zannederim. Eğer menfeati zatiyemi arayanlardan olsaydım o menfaati kitap yazmakta aramağa muhtaç olmazdım.»

Büyük inkılapçının "Görenek„ başlığı altında yazdığı makaleden:

«Acaba bu âlemi ebnayı beşere gerçekten dâri mihnet etmiye görenek dediğimiz akayidi batıla hülâsasından büyük hizmet etmiş bir şey var mıdır?

Mevt müthiştir. Fakat bir anda geçer. Görenek ise ebediyül hayattır. Yeis elimdir. Fakat ömre sürmez. Görenek ise daimiyülezâdır.

İnsan görenekten çektiği meşakkatı ne illetten görür ne kılletten. Ne zaruretten çeker ne esaretten...

Görenek insanın oturuşuna karışır. Meselâ bir adam resmî bir mecliste ayağının diz kapaklarından aşağısını altına almayıp ta önüne doğru kıvırıverse eshabı meclise bayağı şetmetmiş sayılır. Bilemem ki bir adam bağdaş kurarken ayaklarının bükülüşü ile bittabi havada hâsıl olan ihtizazdan şetim sedası işitildiği var mıdır?

Görenek insanın gezişine karışır. Meselâ bir adam bir büyük mesnede geldikten sonra eski ahbabından bir fakiri koltuğuna alsa da sokakta beraberce yürüse haysiyetini ihlâl etmiş olur. Anlıyamam ki aklen ve insaniyeten sahibi mesnet olmak vefadarlıktan büyük bir haysiyet midir?

Görenek belâsı tasallutta bir dereceye varmıştır ki herkesin haremine evlâdına kendinden ziyade zulmediyor.

Alacağı kızın zifaf gecesi yüzüne elmas yapıştırmamağa kim muvaffak olabilir? Eshabı rütbeden bir peder oğlunun musikiye veya dülgerliğe istidadını görse çocuğu o iki sanattan birine sevk etmek ihtimali var mıdır? Bir kimse sıbyan mektebinde bulunan oğluna *ebced* okutturmamak istese arzusuna nail olabilmesi mümkün müdür?

Görenek sayesinde kimsenin haremine evlâdına değil sakalına hükmü geçmiyor. Bir adam umuru kalemiyeden bir işe memur oldumu velev cascavlak köse de olsa bieyyi hal sakal koyuvermiye mecburdur.

. . . .

İnsan ne garip bir mahlûktur ki şu zaif vücudile beraber koca bir küreyi kabzai tasarrufunda tedvire iktidar hâsıl etmiş iken eşrefi havassı olan aklın hiç methali olmaksızın vücude gelmiş bazı ef'alinden görenek namında bir vahime hâsıl oluyor. O da insanı hükmüne esir ediyor.

. . . .

Bir milletin terekkisine sahih bir mikyas aranılırsa efradının göreneğe derecei riayetine bakılsın. Aralarındaki nisbet daima müsavidir. Şurasını da maatteessüf itirafa mecburuz ki biz eğer terakkimizin mikdarını bu mikyas ile tayin etmek istersek hasılı nisbeti ağlanacak bir halde buluruz.»

Vatan Makalesinde : (Memleketimizin ilerlemesinden ümitlerini kesenlere cevap verirken)

«Avrupa kadar nüfusumuz yok denilecek.

Avrupanın mâmur olan tarafları kadar mülkümüz var. Nüfus ise medeniyet sayesinde çoğalmıya başlar. Bir kere de terakki yolunu tutunca satranç hesabile tezayüt eder. Binaenaleyh memaliki Osmaniyenin de İngiltere gibi oturmağa yer bulunamıyacak surette insanla dolması bir yüz senenin kârıdır.

Memlekette esbabı mâmuriyet yok denilecek. Yapmamışız ki olsun. Avrupa caddelerile, demir yollarile, limanlarile, cetvellerile, şehirlerile, kasabalarile halkolunmadı ya! Bir iki yüz sene evvel orasının da bizim memleketten hiç farkı yoktu. Say'ile orada vücude gelen şeyler burada niçin yapılamasın?

Halkımızda servet yok denilecek. İbrette kaç kere beyan etmiştik ki sa'yi servet vücude getirmez. Serveti sa'y vücude getirir.

Avrupa terakkiye bizden evvel başlamış denilecek. Evvel başlamakla ne lâzım gelir? Saat eyyamı gurubu çalmağa mı başladı? Feryadı kıyamet hemen yarına mı tesadüf ediyor? Yahut bir işe sonradan başlıyanların evvelden başlıyanlara yetişmesini selbedecek bir kaide mi peyda oldu? Yoksa biz vatanın saadetini bizzat göremiyeceğimizi bilirsek arzu etmiyecek miyiz ?»

Memur yetiştirmek hakkında *Hadika* gazetesinde «Bir lazimei siyaset» başlığı altında yazdığı makaleden:

«Bir memura göre hırsı ikbali nihayet dereceye götürmek bile caiz olabilir. Fakat eline aldığı memuriyet emrini umumun hanı ihsanına davet tezkeresi addetmek hiç bir vakit, hiç bir millet için fevz ve necat alâmetlerinden madut olamaz!

Memur hizmetini sermayei servet bilirse irtikâbı da kendince bir kaidei ticaret addetmek tabiîdir.

Memur maişeti hizmetine münhasır görürse en büyük vazifesini en küçük bir mazuliyet muhatarasından kurtulmak yolunda feda eylemek zarurîdir.

Memura lâzım olan hizmeti devlete asker gibi vazife namına girmek ve maişeti tayin alır yolda kabul eylemektir. Bu iki kaide hâsıl olduktan sonra arada haysiyetini arasın, ikbalini arasın, terakkisini arasın; hiç birine tariz olunmaz. Meğer ki bu taharriler sırasında vazifeşikenliği, garazkârlığı meramına vasıtai husûl etmiş ola!

. . . .

Zamanı inkilâbımızdan beri resi idareye ehliyet perverler de geldi. Fakat yine lüzumu kadar eshabı kabiliyet yetiştiremediler. Çünkü eshabı ehliyet yetiştirmekle maksat hasıl olmaz. Marifet ehliyeti icat etmektir.

«Rızkı hüdayinabit meyvadan ibaret olan memleketin ahalisi aç kalır.»

Ya ehliyeti icadın çaresi var mıdır?

Evet vardır. Hattâ destgâhlarına mektep namı verilir.»

*
* *

«Biz istemesek zelil olmazdık» başlığı altında *Hadika*'da yazdığı makaleden.»

«Ne zamane dek ekmeğimizi taştan çıkarmıya kadir olduğumuz halde yalnız taayyüş için «mingayri istihkak» asla icrasına muktedir olamadığımız devlet hizmetlerini matmahı nazar ve belki matbahı imaret bilerek keşkül tutmaktan haya etmiyeceğiz?...

Bir az da nefsimizin taazzüzünden ise insaniyetimizin izazını düşünelim. Hiç olmazsa tırnaklarile yer kazıp ta verdikleri tekâlif sayesinde bin türlü nimete müstağrak olduğumuz köylülerden utanalım!

Hele şurasını iyice düşünelim ki İstanbul'lular hükûmetin parasına, askerine muhtaç oldukça bir gün olup aç kalmamak ihtimalin haricindedir.

Ya böyle ise niçin husulü maişetin mesaiden beklemiyelim.»

*
* *

«İstanbuldan niçin vergi ve asker alınmaz?» başlığı altında *Hadika*'da yazdığı makaleden:

«Dünyada hiç bir imtiyaz yoktur ki ifsadı ahlâk etmesin. İstanbul'da taşralara nisbet kesretini gördüğümüz mefâsidin sebebi aslîsi de her türlü tekâliften masuniyettir. Kimse hükûmete vergi verecek ve veremediği halde mahbus olacak değil ki masrafını iradına uydurmağa çalışsın! Kimse vatanı uğrunda nefsini muhataraya koymamış ki vatanın kıymetini lâyikiyle idrâk eylesin!

. . . .

«Memurlarımız da vergi vermelidir ki mükellifinin halini lâyikile bilsinler. Zabitlerimizin oğulları da nefer olmalıdır ki neferata lüzumu kadar rahmetsinler.»

Namık Kemal, gazete ile Türk efkârı umumiyesini tenvir etmeğe çalışırken tiyatro sahnesinden de istifade etmeyi düşündü. «Vatan yahut Silistre» adlı piyesini yazdı. O sırada İstanbul'da Osmanlı Tiyatrosunda oynatılacak eseri yazmak ve oyuncuların şivesini düzeltmek için Raşid Paşanın reisliği altında toplanan encümende faal bir rol aldı. Vatan piyesinin sahneye konulduğu 1 Nisan 1873 akşamı, sahne tarihimiz kadar inkılâp tarihimiz için de bir dönüm noktasıdır.

Büyük vatanperver bu piyeste vatan duygusunu parlak ifadelerle tasvir etti. Silistre'de Türk askerinin gösterdiği kahramanlık seyircileri heyecan içinde bıraktı. Namık Kemal'in piyeste Türk askerine söylettiği:

Kan ile kılıçtır görünen bayrağımızda
Can korkusu gezmez ovamızda dağımızda
Her kûşede bir şir yatar toprağımızda
Kavgada şehadetle bütün kâm alırız biz
Osmanlılarız can veririz nam alırız biz

Top patlasın ateşleri etrafa saçılsın
Cennet kapısı can veren ihvana açılsın
Dünyada'ne bulduk ki ölümden de kaçılsın
Kavgada şehadetle bütün kâm alırız biz
Osmanlılarız can veririz nam alırız biz

Veya

İşte adüv karşıda hazır silâh
Arş yiğitler vatan imdadına
Arş ileri, arş bizimdir felâh
Arş yiğitler vatan imdadına

. . . .

Yâre nişandır tenine erlerin
Mevt ise son rütbesidir askerin
Altı da bir, üstü de birdir yerin
Arş yiğitler vatan imdadına

gibi parçalar tiyatroyu dolduran halkı coşturdu. İçlerinden gelen bir şevk ile « yaşa Kemal ! » diye bağırmağa başladılar. Bu tezahürden ürkmüş olan Abdülâziz, «İbret'in o sırada neşrolunan bir nüshasında çıkan «Milleti Matbua» tabirini vesile etti. 5 Nisan 1873 te gazeteyi kapattı. Ertesi günü Namık Kemal ile arkadaşlarını tevkif ettirdi. Ebuzziya Tevfik Beyle Mithat Efendiyi Rodos'a, Nuri ve Hakkı Beyleri Akkâ'ya nefyetti Hamık Kemal'i de o zaman memleketimizin havaca en fena yeri olan Magosa zindanına attı.

Zidana giderken:

Zalim olsa ne rütbe biperva
Yine bünyadı zulmü biz yıkarız
Merkezi hâke atsalar da bizi
Kürei arzı patlatır çıkarız

diyen büyük vatanperver'in hayatında yeni bir fedakârlık devresi açılmıştı.

Bakınız büyük vatanperver, Magosa zindanına nasıl yaklaştığını anlatırken ne diyor:

«Kaleye yaklaşınca dembedem tezayüt etmekte olan karanlıkla imtizaç etmiş gayet hafif ve açık maviye mail bir bulut arasından gözüme bir kabristan ve içinde oldukça büyük bir kubbe görünmeğe başladı. Yanımda bulunanların birine kubbeyi sordum. Atpazarı Şeyhi Osman Efendi merhumun merkadi olduğundan tutturarak burada kalebent iken irtihal eylediğini söyledikten sonra gayet masumane ve her türlü suiniyetlerden beri bir tarzı sadedilâne ile Magosa'nın vehameti havasını ve buraya menfiyen gelip

te vefat edenlerden bir yirmi kişinin kısacık tercümei halini anllattı. Mezarları nerede bulunduğunu tarif etti. Ve hattâ bir takımının bünyeleri fevkalgaye kavi iken bir iki defa sıtmaya tutuluvermekle irtihal ettiklerini de ilâvede kusur eylemedi. Sohbet buraya eriştiği sırada biz de türbe ve kabristanın kenarına vâsıl olduk. Yeknazarda mezarlık gözüme her insan için müntehayı istikbal olan mevti hailin topraktan yapılmış bir timsali gibi göründü. Yine fikrimde "dünyanın neresinde hava mühlik değil ki burada olmasın? Bir kaç yıl evvel veya bir kaç yıl sonra ölmenin ne hükmü olabilir ki insan ne vakit öleceğini düşünsün» mütalealarından başka bir şey cevelân etmez ve lisanımda hakikaten mütecellidane bir tarz ile «altı da bir üstü de birdir yerin» mısraı tekerrür eder, dururdu.»

Namık Kemal, zindanda kendisine ayrılmış olan yeri de şöyle tarif ediyor: "gösterdiği yer, kışlanın iki dirseği arasında yapılmış zemin ile beraber bir oda idi ki arz ve tulü birer karış olmak üzere tahta ile mesdut bir penceresi, bir de eğilmeden girilmesi muhal bir kapısı vardı. İçine girdim. Kenarındaki taş dirseği üzerine yorgana benzer bir şilte serdiler. Bir tarafına çarşaf inceliğinde bir yorgan, bir tarafına şilte kalınlığında bir yastık koydular. Dünyada en zayıf vehim ile muttasıf olan bir adam öyle bir halde bulunsa mutlak idam olunacağına zahip olurdu. Ben ise o camehâbı huzur üzerine uzandım. Baktım ki odanın tulü tamam boyuma göre yapılmış, her taraf toprak. Bir cihetinde iğne deliği kadar menfez yok. Adeta yer yüzünde yapılmış bir lâht içindeyim. Bu halde zihnimden ne geçse beğenirsin? Vapurda iken Akif Beyin tertibini tasavvur etmiştim. Fakat tasavvurumca Dilrübayı kâh Akif'e, kâh Pertev'e idam ettirmek ister ve bu suretlerin hiçbirini beğenmezdim. Süleyman Kaptanı o sırada ihtira ettim. Ben o telifi zihnî ile meşgul iken önüme iki sahan yemek getirdiler. Safayı hatırla yedim. Zamanı hazmı bile beklemeksizin hemen uykuya yattım. O gece on bir saat kadar uyumuşum.„

Büyük vatanperverde vatan duygusunun hiçbir felâketten sarsılmıyacak derecede yüksek olduğunu göstermek için arzedeyim:

Silvio Pellico'nun üstat Recai Zade Ekrem'in dilimize çevirdiği *Mes Prions* adlı eserinde hürriyet uğrunda zindana

giderken ağladığından bahsetmesi münasebetile Namık Kemal, mütercime yazdığı mektupta Silvio'nun bu hareketini tenkit ederek: «Silvio'nun neticei mebhasta yazdığı ağlamak zafını da doğrusu beğenmedim. Çünkü vicdanıma tatbik ediyorum; hubbü vatan kadar mukaddes bir maksat kalbe gerçekten yerleşince kendine mukabil gelecek hiçbir hisse yer bırakmamak lâzım gelecek. Gönül hakikaten münkasim veyahut müteaddit olmadıkça bir kerre vatan hissinin istilâsına düştükten sonra içinde başka bir hâkimin istibdadına imkân kalamaz. Cumhurda Padişah olamadığı gibi. Ne hacet, ikimizce de mücerrep olan haller davamı ispata kâfidir. Avrupaya gittiğim sırada ben de ailemden ayrıldım. Hattâ müteehhil idim. Hattâ bir de hayatımdan kıymetli bir kızım var idi. Ve hattâ başımda dünyada en şiddetlilerinden bir sevda da mevcut idi. Cümlesine mütehassir gittim. En sonraki mülâkatım da seninle idi. Gözümde bir damla yaş, yahut rengimde bir tagayyür gördün mü? Hiç fedakârlık gibi merdanegii mücessem vasfına dünyada her şeyden ziyade lâyık olan bir hissi âlinin mahkûmu olanların gözünde tıflâne bir feryadı bisedadan ibaret olan girye nereden hâsıl olur? (Bu mektupta hayatından kıymetli olduğundan bahsettiği kızını, Namık Kemal, pek sevdiği ve Tercümanı Hakikat'te neşrolunan bir mektubunda «memlekete hizmet yolunda alaylarla şehit vermiş bir aileden geldiğini» söylediği Menemencioğlu merhum Rifat Beye (Meşrutiyette Âyan Reisi) vermiştir. Bugün bize büyük vatanperverden bergüzar kalan ve memleketimizin siyaset ve fikir âleminde mümtaz iki şahsiyeti olan Sayın Bay Numan Menemencioğlu ile Sayın Bay Muvaffak Menemencioğlu bu uğurlu izdivacın mahsulüdür.)

Namık Kemal, Magosa'yı tasvir ederken de "buraya memaliki mahrusenin fotografla küçülmüş bir haritatüzziyaresi denilse lâyıktır. Pencereden bakıp ta sahralar dolusu harabelerini, dağlar paralanmışçasına taş yığınlarını gördükçe Suru İsrafil çalınmış, fakat ben işitmemişim zannediyorum. Kalenin içi birçok mezarlarla dolmuş. Fakat isimlerine hane diyorlar. Arasıra deliğinden deşiğinden adamlar çıkıyor ki çehrelerinin hali çürümeğe yüz tutmuş mevtadan, libaslarının şekli yarı yırtılmış kefenden zerre kadar farkolunmuyor. Mücahit varsa buranın halkıdır. Çünkü havasından dört tarafa eslihai cedide sadası kadar mütenevvi ileli mühlike

dağılıyor ve hattâ içlerinden en hafifi olan sıtması bile insanı şeşhane kurşunu kadar süratle öldürüyor. . . . . kuyularından çektirilip te içtiğimiz sudaki şap ile güherçileyi bir yere toplasalar mısır çarşısını değil Kahirenin baruthanelerini . . . . . asırlarca idare eder. Evvel, ağızdaki acılığı defi için rakı üzerine su içiyorduk. Şimdi bilâkis su üzerine rakı içiyoruz . . . . ».

Büyük vatanperver zındandaki bazı adamların neden oraya getirildiklerini bilmediklerinden bahsederken «hele ben Şeyh Ahmet Efendi gibi bahtsız değilmişim ki sebebi nefyimi öğrendim. Bu cezaya lâyık olduğumu da itiraf ederim. Ben ki orta oyununun bu kadar revacı gözümün önünde iken facia yapmağa kalkışayım. Ben ki bir kalenin iki arşın duvar kadar ehemmiyeti olmadığı bu kadar tecrübelerle müspet olan bir zamanı nezakette kalkayım da Silistre'yi muhafaza için birtakım cahil mutaassıpların ihtiyar ettiği hoyrat bahadırlığı bir marifet suretinde göstermek istiyeyim... Ben ki tiyatroya gelen seyircilerin ağlamak, alkışlamak ve el çırpmak gibi bir cinayeti azimeye kıyam etmemeleri için gözlerini çıkarmağa, ağızlarını koparmağa, kollarını kırmağa muktedir olayım da yapmıyayım» diyor.

Hiç bir zaman bedbinliğe kapılmamış olan bu büyük adam için Magosa zindanı yeni bir kudret kaynağı oldu. Dallarının kırıldığı yerden çiçek açan ağaç gibi buyük vatanperver de tazyik gördükçe verimini arttırıyordu. Daha yolda iken Akif piyesinin plânını zihninde çizen Namık Kemal'in zindanda ilk işi meşhur ruyasını yazmak oldu. Kemal'in bu eserinde halka hürriyet aşkını, vatan ve milliyet duygusunu telkin için hürriyet perisine söylettiği sözler inkilâp tarihimizin en heyecanlı sahifeleridir. İstibdadın en koyu devrinde bu sahifeler halkı uyandırmakta toptan çok daha müessir bir rol ifa etti. Namık Kemal, Zavallı Çocuk, Akif, Gül Nihal, Kara Belâ piyeslerini, Baharı Danişi, İntibah romanını, Kanije, Emir Nevruz gibi tarihe ait eserlerini hep zindanda yazdı. Tahribi Harabat, Takip, İrfan Paşaya Mektup, Mes Prisons tercümesini muaheze gibi tenkide dair eserlerini de yine orada vücude getirdi. Bu eserler arasında o zaman neşredilmiş olanlarının hiç birisinde büyük edibin adı yoktur. Bazısına müellif olarak başkalarının adı konulmuştur.

Namık Kemal, 38 ay zindanda kaldı. Abdülâziz'in hal'i üzerine serbest bırakıldı, İstanbul'a geldi. Murad'ın yerine tahta geçen Abdülhamit, önceleri serbest fikirli göründü. Diğer hürriyetperverler gibi Namık Kemal'e de iltifat etti. Kendisini Şûrayı Devlete aza yaptı. Kanunu Esasiyi tanzim eden komisyona memur etti. Namık Kemal, Ziya Paşa ve diğer bir kaç münevver ile birlikte Kanunu Esası layihasını vücude getirdi. Fakat Meclisi Vükelâ bu layıhayı tadil etmek ve baş tarafındaki maddeleri büsbütün kaldırıp yerine Tanzimat hattı gibi bir ferman koymak istedi. Namık Kemal buna şiddetle muhalefet etti. Nihayet Namık Kemal'in fikri galebe çaldı. Abdülhamit Kanunu Esasiyi ilân etti. Yalnız, dessas hükümdar, gönülsüz olarak ilân ettiği Kanunu Esasiyi hükümsüz bırakmak için her çareye baş vurdu. Kanunu Esasinin ilânında Sadrazam olan Mithat Paşayı hiçten bir sebeple memleket haricine çıkardı. Ziya Paşayı Suriye Valiliğile, Süleyman Paşayı Hersek kumandanlığıyle İstanbuldan uzaklaştırdı. Sıra Namık Kemal'e gelmişti. Büyük edibin hususî bir mecliste okuduğu:

Bâde, arak tükendi sâki getir müselles
Eşşey'ü lâ yüsennâ illa ve Kad yüselles

beytinde ikinci mısraın «bir şey iki def'a tekerrür etti mi üçüncü def'a da tekerrür eder» mealinde olmasını iki padişahın hal'inden sonra Abdülhamid'in de hal'ine sıra geldiği manasına alarak Namık Kemal'i tevkif ettirdi ve kendisini mahkemeye verdi. Mahkeme reisi Sami Paşa zade Subhi Paşa, büyük bir medenî cesaret göstererek Namık Kemal hakkında beraat kararı verdi. Zalim hükümdar bu karardan gazabe geldi, Subhi Paşayı reislikten azletti, beraat kararına rağmen de Namık Kemal'i Midilli'ye nefyetti. Aklınca müstebit hükümdar, büyük vatanperveri yıldırmak, susturmak istiyordu. Halbuki :

Fırakı, haps ü nefyi kadr ü namusumla gördüm hep
Cihanın bin belâsından bana perva mı kalmıştır?

diyen Kemal'i korkutmıya, onu vatan sevdasından, zulüm düşmanlığından ayırmıya imkân yoktu. Hamiyet mesleğinde tazyik gördükçe o, yine:

Kurban edip vücudümü ben rahı millete
Terkeyledim hayatımı fikri hamiyete
Cismim ademde olsa da hûnum boğar seni
Vermem mecal ben sana halka hiyanete!

diye zalime hücum ediyor, zalim zulmünü arttırdıkça o yine:

Çekmedim ömrümde zinciri esaret barını
Kaydı dünyadan muarrayım, bilir dünya beni
İşte meydanı hamiyyet, kaçma ey cellâdı zulm!
Ya seni mahveylesin Allah cihanda, ya beni!

diye kükrüyordu.

Namık Kemal'i Midilli'de asıl ezen menfilik hayatı değil, vatana Abdülhamit idaresinin hergün indirdirdiği darbeler oldu. Abdülhamid'in cehalet ve dalaletle idare ettiği muharebe büyük bir felâketle neticelenmişti. Milletin matemine:

Ah yaktık şu mübarek vatanın her yerini
Saçtık eflâke kadar dûdunu ateşlerini
Kapadı gözde olanlar çıkası gözlerini

Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yok imiş kurtaracak bahtı kara maderini

Doymadı gözlerimiz, kan ile olsun dolsun
Babalar ağlıya dursun, analar saç yolsun
Yüzümüz yerde sürünsün, başımız taş olsun

Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yok imiş kurtaracak bahtı kara maderini

gibi samimî feryatlarla iştirâk eden büyük edip, öte taraftan bu felâketlerin hakikî sebebi olan Abdülhamid'in mahiyetini:

Bünyanı mülke verdi hakkiyle indirası
Abdülhamit Hanın kanunu bi esası.
Abdülhamid'i evvel etmiş Kırım'ı ihsan
Burgazedek erişti Sanisinin atâsı

Rus aldı payitahtı, halâ o tahta âşık
Mülkü bitirdi gitti bir saltanat havası
Mahvoldu mülkü millet, kahroldu şanü şevket
Hâlâ yerinde kaim o Allahın belâsı

gibi yazılarla millete göstermiye çalışıyordu.

Namık Kemal, Midilli'de menfi iken bir aralık oraya gelen eski sadrazam Mahmut Nedim Paşa kendisiyle görüştü. Midilli'den avdetinde dahiliye nazırlığına getirilen Mahmut Nedim Paşa, Namık Kemal'i Midilli mutasarrıflığına tayin ettirdi. Midill'de iki buçuk sene menfi kalan büyük edip, orada beş sene de mutasarrıflık etti.

Tâ ebet mert olmıya aht eyledim şanımla ben
Hücceti namusumu imzaladım kanımla ben

diyen büyük vatanperver, idare hayatında büyük bir idareci olduğunu da gösterdi. Adada yollar, okullar açtırdı. Yabancı siyasî emellere kapılanların kafasını ezdi. Adanın her sahada kalkınması için gece gündüz çalıştı. Bir aralık İtalyan balıkçı gemilerinin Türk kara sularında sünger çıkarmalarına teşebbüs etmeleri üzerine Namık Kemalin onları menetmiye kalkışması İtalya'nın müdahalesini davet etti. Abdülhamit Namık Kemal'i azletti ve kendisini mahkemeye verdi. Mahkemeden beraet kararı alan Kemal, yine memuriyetine iade edildi. O sırada gazetelerden birinin Namık Kemal'in İtalyan memurları tarafından mahkeme edildiği hakkında yazdığı haberi tekzip için gazeteye gönderdiği mektupta büyük vatanperver «hukuku beynelümeme ve muamelâtı düveliyeye vâkıf olanlara malûm olmak lâzımgelir ki benim gibi tabiiyeti Devleti Osmaniye olan bir adamı huzurlarına çağırıp mahkeme etmek, İtalyan memurlarının değil, hattâ İtalya padişahının bile haddinden âlidir» demişti. Namık Kemal Midilli mutasarrıflığından Rodos mutasarrıflığına nakledildi. Midilli'den ayrılırken halefi ve Yeni Osmanlılar Cemiyetinde eski arkadaşı Agâh Efendiye yazdığı hususî mektupta Midilli'de yaptığı işleri, yapacağı şeyleri birer birer izah ettikten başka Midilli ve mülhakatında nekadar memur varsa hemen hepsinin karakterini ayrı ayrı bildirdi. İdare tarihimizin en mühim vesikası olan bu mektupta memurlardan bazıları için yazdıklarından misal olarak birkaçını arzediyim: Âşar Müdürü Hüsnü Bey için «sadakati mücesseme ıtlakına şayeste bir sahibi hamiyettir. Devletin altmış parasını çaldırmamak için gömleğini satar, altmış lira sarfeder. Galiba memuriyetinden çekilmek istiyor. Taltif buyurunuz, salıvermeyiniz ki bir daha öyle bir memur bulamazsınız.», Tahrirat kaleminde Meclisi İdare Kâtibi Hakkı Efendi için «Müftü

Efendinin kaim biraderidir. Ömrümde böyle kalp şey görmedim. On yıldır Meclisi İdare baş kitabetinde bulunuyor. Hala rabıtlı, manalı iki satır bir mazbata yazamaz. Hattâ mecliste doğru okuyamaz. Güzelce şarkı söyler, oldukça adam eğlendirir. Ahlâkına itimat olunmaz musibetin biridir», Meclisi idarede kâtip muavini Baha Bey için «Yirmi iki yaşında bir çokcuktur. Kalemde hiç birine kıyas kabul etmez derecelerde müstaittir. Bir dereceye kadar mühim işleri de yazabilir. Fakat daha melekesi azdır. Hem zaten ikmali tahsil için yanıma geleceğinden orada durucu değildir. Bulunduğu müddeti cüz'iye zarfında size hizmet eder. Mahremane yazılarda kullanabilirsiniz. Gayet ketum, insan terbiyesi görmüş, insan olmağa çalışmış bir şeydir. Görseniz İstanbul mekteplerinden yetişmedir kıyas edersiniz», Evkaf Müdürü için «Çok söyler, çok dua eder, insanı sıkar bir adamdır. Fakat gayet müstakim, gayet ehli ırzdır. Elinden bir az yazı yazmak da gelir, hesap görmek te. Fakirdir, açlığından ölür, bir para irtikâp etmez», bir başkası için «Ormancı âdi bir suvari kolcusudur, ehli ırz bir şeydir, fakat pek eşektir» bir diğer memur için «ihtiyar, okumaktan, yazmaktan âri, dirayette Sadık ağadan aşağı kalmaz bir hayvandır.»,Muhasebeci için «dirayette, gayrette sadakatte insanivette akranı pek nadir bulunur memurlardandır» diyor. Namık Kemal, Yunan Konsolosu için «Mösyö Metaksas Yunan Konsolosudur. Consul de carrière, dir. Trikopise ailece mensubiyeti vardır. Pek halûk ve terbiyelidir. Hususile şahsı ile işini birbirinden ayırmış, iş için uğraşır, şahsınca dostluğunu kat'iyen terketmez, uyuşur, makûle kail olur. İnsanı sıkıntıya düşürmez», İtalyan Konsolos memuru için de «bir edepsiz şeydir. Fakat Tarantolar meselesinde belini kırdım. Şimdi uslandı hükûmete kolaylıkla taaruz edemez» diyor.

Namık Kemal, üç sene kadar Rodos Mutasarrıflığında kaldıktan sonra 1887 Kânunu evvelinde Sakız Mutasarrıflığına naklolunuyor. Gerek Rodos'ta, gerek Sakız'da Midilli'de olduğu gibi vazifesine canla başla sarılıyor, İstibdat idaresinin bütün yolsuz emirlerine karşı duruyor. Midilli'ye havale gönderen vilâyete karşı para yok diyor. «Vilâyetler havaleleri kabul etmezlerse hepsi hazinenin üstünde kalır» diyen vilâyete karşı «memurları hazinenin itibarına halel gelmemek için dolandırıcılığa mecbur etmek hazinei devletin itibarını şimdiki

bulunduğu dereceden yüz kat daha tenzil eder» diyor, «Telgrafnamei sâmilerinde bir idarei maslahat ibaresi var ki manasını anlamak zihni hakiranemce bir türlü mümkün olamıyor. Her kes aylığını, hakkını istiyor. Havalesi elinde bir asker neferi geliyor. Yirmi yedi aylık maaşımdan ne lûtfederseniz razıyım diyor. Halbuki elde lûtuf değil, ifayı hak edecek bir vasıta bulunamıyor. Çoluğunun çocuğunun açlığından, silah arkadaşlarının sefaletiden, vatan ve devlet yolunda iki üç yara kazandığından ciğer parçalıyacak sözler söylüyor. Böyle mubarek ve mukaddes addolunacak biçareleri zaptiye kuvvetiyle yanımdan tart mı edeyim?..» diyor. Başka bir tahriratında da «Evvelâ hazinei celilei maliye eğer düyununun tesfiyesine muktedir değilse vaktiyle olduğu gibi resmen ve alenen iflas etmek lâzım gelir. Meselâ Midilli sancağı 96 senesi için hattâ beş altı yüz bin kuruş vermeğe muktedir değil iken bir milyon küsür bin kuruşluk havale gönderip te Devleti Aliyyeyi haşa hem müflis, hem dolandırıcı suretinde halka teşhir etmek hikmeti hükûmete tevafuk edemez» diyor.

Büyük vatanperver idarî sahada istibdat idaresiyle böyle uğraşırken edebî faaliyetine de devam ediyor. Cezmi'yi, Celâl'i kaleme alıyor. Ernest Renan'a karşı islamlığı müdafaa ediyor. Diğer taraftan edebî münakaşalara da iştirâk ederek edebiyatta mürtecilere ağır darbeler indiriyor. Nihayet büyük vatanperver, büyük bir Osmanlı Tarihi yazarak memlekete yaptığı hizmetleri tetviç etmek istiyor. Fakat bu eserin ilk cüz'ü çıkar çıkmaz Abdülhamit tarafından toplatılıyor. Her şeyden ziyade bu darbe Namık Kemali sarsıyor. Çok geçmeden kısa bir hastalık 2 Birincikânun 1888 de henüz kırk sekiz yaşında olan büyük vatanperveri öldürüyor.

Abdülhamit, Namık Kemal'e ölümden sonra daha çok musallat oldu. Namık Kemal'in dirisinden ziyade ölüsü onu ürkütüyordu. Dirisini hapsetmek, nefyetmek, hattâ öldürmek elinde idi. Fakat ölüsüne ne yapabilirdi? Abdülhamit, onun eserlerini ve adını yasak etmekle hatırasını da milletin hafızasından sileceğini zannediyordu. Müstebit hükümdar, zâlim olduğu kadar cahil olmasa idi Namik Kemal gibi milletin kalbinde hüküm süren büyüklerin hatırasına ebediyetin de dokunamıyacağını takdir ederdi. Filhakika büyük vatanperverin milletin kalbindeki mevkii hükümdarınkinden çok daha yüksekti. Namık Kemal, Abdülhamid'in haksız yere mahkûm etti-

rerek Bağdad'a nefyettiği Süleyman Paşaya yazdığı teselli mektubunda «Tecrübeme istinaden söylüyorüm, emniyet buyurunuz ki bizim memlekette menfilik Müşirlikten hayırlıdır. Bendeniz Magosa'da iken her tarafa Abdülâziz kadar ve belki Abdülâziz'den ziyade hükmüm cari idi. Bunun sebebi ise şudur: Halk, hükûmeti sevmiyor, hükûmetin mazlumlarını seviyor» demekte haklı idi.

Osmanlı Şiiri tarihi adı altında altı ciltlik İngilizce bir eser yazmış olan müsteşrik Mr. Gibb, Abdulhak Hamid'e Türkçe gönderdiği 22 Şubat 1886 tarihli mektubunda Namık Kemal'den bahsederken diyor ki:

«Kudemayı üdebanızda «genie» zuhûr etmemiştir diyorsunuz. Bu dahi tabiidir. Serapa ecnebî zincirinde bağlanmış olan ve hiç bir azası âzat bulunmıyan bir şiirin hissiyatı milliyenin tercümanı olması tasavvur edilemez. Bir «genie» zuhûr etmiş olaydı kendisini Acem mukallitliğinden ve bu vechile «genie» liğini kaybolmaktan kurtaramaz idi. Şimdi İran boyunduruğu kırılmış ve Osmanlı edibi hür olmuştur. Bu azâdîyi icra eden zevatı cesaret simata «genie» ler denilse seza olmaz mı? Bununla beraber birinci safta olan «genie»ler her millette her zamanda pek nadirdir. Bugüne değin Avrupayı Nasranide rütbei ulâda olarak dörtten ziyade en büyük «genie» ler zuhûr etmemiştir ki şunlardır: İtalya'da Dante, İngiltere'de Shekespeare, Almanya'da Goete, Fransa'da Victor Hugo.

Dokuz asırlık Fransız edebiyatı bu eyyamı ahiredek en büyük bir «genie» gösteremez. Moliere ile Racin, Voltaire ile Rousso «genie» ler ve büyük «genie» ler idiler. Fakat o zikreylediklerimin yanında küçük görünürler. Sizin Kemal'iniz ilk safda durmaz ise bile — ve bendeniz hükmetmeğe iddia eyliyemem — bilâhilâf îkinci sınıfa zinet veriyor. Dante gibi eski bir lisanın enkazından şahane bir sarayı edep yapmış, Hugo gibi edebiyatın her ferinde sarfı himmet edip te her birisinde birer mucize ıtlakına şayan olan birçok asarı güzideyi âleme vermiş, Koca Osmanlı edebiyatı destinin teması sihrisi üzerinden bir «feniks» kuşu kesilerek kendi külünden taze hayat bulup evce tayeran etmiştir...

Güruhu cehalet ve taassuba karşı bu muharebei şedidei mümtedde henüz bittamam kazanılmazsa da burasını denile-

bilir ki sıpahı hakikat ve hürriyetten dört mübarizi zafer simatın esmayi muhteremeleri bir şöhreti ebediye kesbetmiştir. Şinasi, Kemal, Hamid, Ekrem, dünyanın unutmıyacağı namlardan maduttur.»

Musırrım, sabitim ta can verince halka hizmette
Fedâkârın kalır ezkârı daim kalbi millette
Denir bir gün gelir de sayei feyzi hamiyyette
Kemal'in sengi kabri kalmadıysa namı kalmıştır

diyen Namık Kemal, Türk inkilâbının ilk büyük kahramanıdır. Eserinin büyüklüğü her türlü tasavvurun üstündedir. Türkçe onun elinde fikir lisanı haline geldi. Hamaset şiirinin lisanımızda ilk yaratıcısı odur. Millete siyasî haklarını ilk defa telkin eden, hürriyet aşkını, zulüm ve istibdat nefretini din haline getiren odur. Memlekette vatan ve milliyet duygusuna ilk defa şuur ve inkişaf veren odur. Türkçe gazeteyi millî davaların en beliğ bir lisanla müdafaa edildiği hitabet kürsüsü haline getiren odur. Makale, tiyatro, roman, tenkit gibi edebî nevileri dilimizde ilk inkişaf ettiren ve bunları vatan ve millet emrinde ilk çalıştıran odur. Hasılı, Türk milletini, cümhuriyet idaresini ve Türk inkilâbını uyanık bir şuur ile candan benimsemeğe hazırlıyan büyük vatandaş odur.

Büyük vatandaşın aziz hatırası önünde hörmetle eğilelim.